

מעדני שבת

פרשת בהעלותך תשפ"ה

גליון תס"א

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע

מינוקת

כתיב (יא, ה) 'זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים', רש"י כתב אמר ר' שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו, מפני שהן קשים למניקות, אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק.

איתא בגמ' (כתובות ס':) נתנו לה בן להניק הרי זו לא תניק עמו לא בנה ולא בן חברתה, פסקה קימעא אוכלת הרבה, לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב. דברים הרעים מאי ניהו א"ר כהנא כגון כשות וחזיז ודגים קטנים ואדמה, אביי אמר אפי' קרא וחבושא (קשואים וחבושים), רב פפא אמר אפי' קרא (רך הגדל בדקל) וכופרא (תמרים בקטנות), רב אשי אמר אפי' כמכא (מאכל כותח) והרסנא (דגים מטוגנים בקמח), מינייהו פסקי חלבא מינייהו עכרי חלבא. התורה תמימה מקשה שלפי הגמ' בכתובות דדגים קטנים קשים למניקות א"כ יוצא דהמן לא היה מתהפך ג"כ לדגים קטנים, חוץ מה' מינים הכתובים כאן בפסוק.

בגמ' יומא (ע"ה). נחלקו ר' אמי ור' אסי, חד אמר טעם כל המינין טעמו במן אבל טעם חמשת המינים הללו לא טעמו בו, וחד אמר כל המינין טעמו טעמן וממשן, אבל חמשת המינים הללו טעמן ולא ממשן. ויש לעיין האם הטעם לבד מזיק למינקת או רק הממשות.

הבית אפרים (אה"ע ס"ו) מדקדק שהברייתא נקט האי דינא בנתנו לה בן להניק ולא נקטיה בכל מינקת שאפי' אשה המניקה את בנה אנו צריכין להזהירה ע"ז שלא תביאנו לידי סכנה, אלא ודאי שאין זה חשש סכנה ממש רק מיחוש בעלמא, וכיון דאינו רק מיחוש וזהירות בעלמא לא הוה צריך למיתני הך דינא בכל מינקת דסתמא דמלתא אשה חסה על בנה ודרך נשים להיות מרחם בן בטנה ולשמור עצמה מדבר המזיק, ואם יקרה כה שהיא רוצה לאכלה אין אנו אחראין לעכב על ידה מחמת שאפשר שיגיע מיחוש לתינוק, ורק היכא שנתנו לה בן מאחרים להניק אז מזהירין שלא תאכל דברים הרעים דסתמא אדעתא דהכי קבלה עליה לעשות כדת הנשים שזהירות לאכול דבר שיוכל לבא לידי מיחוש ונשמרים מכל דבר רע.

לינוק מנכרית

איתא בגמ' (ע"ז כ"ו). נכרית לא תניק בנה של בת ישראל מפני שחשודה על שפיכות דמים דברי ר"מ, וחכ"א נכרית מניקה את בנה של בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינו לבינה, ור"מ ס"ל אפי' אחרות עומדות ע"ג זימנין דשייפא ליה סמא לדד מאבראי וקטלא ליה.

ואיתא בגמ' (סוטה י"ב:) ותאמר אחותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות, מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצירות כולן ולא ינק אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא, ורש"י מפרש שהמינקת אוכלת דברים טמאים והתינוק טועם בחלבה כל מה שתאכל.

הרשב"א (יבמות ק"ד). מביא תוספתא (שבת י') אין יונקין מן הנכרית ומן בהמה טמאה, ומפרש שהוא מידת חסידות, מפני שטבען של ישראל נח יותר משום דרגילי במצות והם רחמנים וביישינים בטבע אף חלבן מגדל טבע כיוצא בהן וזה שאמרו במשה שלא רצה לינק מחלב הנכרית.

הפרי חדש (י"ד פ"א כ"ד) מביא שיטות שרק מדאורייתא חלב של נכרית מותר אבל מדרבנן גזרו על חלב נכרית אף כשפירש בכלי, ומה שנכרית מניקה ישראל, הוא משום דלא גזרו אלא בגדול אבל בקטן אוקמוה אדינא דאורייתא ושרי. ור"ח מובא ברשב"א ס"ל דאף לקטן גזרו, ורק במקום שאינה מצוייה מינקת ישראלית התירו מינקת נכרית.

הרמ"א (י"ד פ"א ז') כתב חלב כותית כחלב ישראל, ומ"מ לא יניקו תינוק מן הכותית, אם אפשר בישראלית, דחלב כותית מטמאם הלב. הדרכי תשובה כתב שה"ה במנקת ישראלית החשודה לאכול דברים האסורים לא יניחו לינק התינוק ממנה, או יזהירנה שלא תאכל דברים האסורים כגון שיפחודה שאם תאכל דברים האסורים לא ישלם לה. ומוסיף שגם צריך להשתדל שתהא המניקה בעלת מדות טובות לא כעסנות ולא רגזנות.

הדרכי תשובה כתב שגם במקום שאינו יכול בישראלית אלא צריך להניקו מן עכו"ם ישמור אותה שלא תאכל נבילות וטריפות וחזיר רק דברים המותרים לישראל כל משך הזמן שמניקה.

הפרי מגדים פוסק ששומר נפשו לא יתן בנו למינקת עכו"ם אם לא שא"א דהוה סכנה אז שרי אבל לא בענין אחר.

עוד כתב הרמ"א וכן לא תאכל המינקת, אפי' ישראלית, דברים האסורים. וכן התינוק בעצמו, כי כל זה מזיק לו בזקנותו. ה"ז מפרש דמייירי אפי' אם יש לפעמים היתר לאשה לאכול דבר איסור מפני פיקוח הנפש מ"מ לא תניק את התינוק. בשו"ת משנה הלכות (י"ט צ"ה) כתב דמכאן ראייה דאפי' מה שנתבטל בששים והוא היתר, אפילו הכי יש בו משום טמא, דהרי אין לך ביטול גדול מהאשה האוכלת איסור ונעשה דם, ודם נעכר ונעשה חלב ונתהפך להיות היתר גמור. והאשה האוכלת איסור, אין הכוונה שנתפטמה רק באיסור ולא שותה מים וכיוצא, שהם גם היתר, אלא אוכלת איסור מחמת ציווי הרופאים, ואפי' הכי כיון שאכלה איסור זה מוליד בו טבעים רעים ומזיק.

תוס' (ע"ז י'): מביא מדרש חלב מטמא חלב מטהר, כשנולד רבי גזרו שלא למול ואביו ואמו מלווה שלח קיסר והביאו לרבי ואמו לפניו, והחליפתו אמו באנטונינוס והניקתו עד שהביאתו לפני קיסר ומצאוהו ערל ופטרם, ואיתא בירושלמי שלסוף למד אנטונינוס תורה ונתגייר ומל עצמו. הפלא יועץ (יונקי שדים) כתב וצריכה האשה מינקת שתזהר במאכלה שתאכל דברים שהם יפים לחלב ולא תאכל מאכלים גסים ורעים שהם רעים לתכונת הולד והכנתו, ומזמן היותו יונק צריך שתהא דעת אביו ואמו לגדלו על התורה ועל העבודה ואם בא ללמוד ילמוד בצד הילד כדי שתהיינה אזניו קשובות דברי תורה. צא ולמד כמה חששו על צערא דינוקא עד שהתירו צד נדנדוד אסור משום צערא ובודאי שאותן הנשים שמניחות את ילדיהן יונקי שדים שיבכו זמן רב עד שיגמרו עסקיהן או עד דעבדי מאי דבעו עתידות ליתן את הדין.

הכף החיים (י"ד קט"ז קמ"ח) כתב שאם אירע לה פחד ובהלה מכל דבר לא תניק את התינוק באותה שעה עד שתנוח ואחר שיעבור הפחד תחלוב מעט לחוץ ואח"כ תניק את התינוק.

כתיב (י, י) 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם כו' אני ה' אלקיכם'.
 הבאר מים חיים מפרש מה שסיים הפסוק 'אני ה' אלקיכם' כי הדבר הזה מסור ללב, ועל זה נאמר (הושע יד, י) 'צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו וגו' וכמאמר חז"ל (נזיר כ"ג.) משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם, דהיינו שאפשר ששני בני אדם מעשיהן שוין במה שנראה לעין זה אוכל ושותה ושמח ביום טוב וזה כמוהו אוכל ושותה אבל לבם רחוקין זה מזה, זה אוכל לפני ה' באהבה ובשמחה ובמורא ובושה והכנעה בזה השולחן אשר לפני ה' ושמח מאוד בלבו במה שזיכהו ה' במועדים האלה להיות לרצון לפניו ולהאיר אז על נשמת ישראל באורו הגדול באהבה ושמחה לקרב ולדבק נשמת ישראל אליו בטובו בדיבוק עצום מה שלא נמצא כמוהו בכל ימות השנה ושש ושמח בתענוג ושמחת שמו יתברך בימים האלה, והשני כדומה לו אוכל ושותה ושמח, ובלבו ישים ערמה למלאות הנאתו בתאוות עולם הזה ושמח על שמצא די אכילתו, ומשקאות הטובות שנפשו מתאוה להן ומחמדתן, ואדם הרואה לעינים לא יכיר הבדל בין שניהם, אך הקב"ה יודע מה שבלבו, ולכן נאמר 'אני ה' אלקיכם' שהקב"ה מכיר ויודע מה שבעמקי לבבות בני אדם.

כתיב (יא, ד) 'והאספסף אשר בקרבו התאוות תאוה וגו'. פירש"י אלו ערב רב, הפנים יפות מפרש שכלל ישראל היה להם הרבה צאן ובקר, אבל הערב רב שהיו מן המצרים לא היה להם צאן ובקר שהרי מתו במכות דבר וברד, ולכן התאוות לאכול בשר כי לא היה להם, אבל כלל ישראל בעלילה באו שהרי היה להם צאן ובקר אלא שחששו שאם ישחטו לא יהיה להם לאחר זמן, וזהו שאמרו 'מי יאכילנו בשר' פירוש שאם נאכל עכשיו מה שיש לנו מה נאכל לאחר זמן, וכן אמרו 'זכרנו את הדגה אשר נאכל' ולא אמר אשר אכלנו, אלא שאמרו שבמצרים היו בטוחים אף לעתיד שיהיה להם דגים בכל יום כי רב הוא.

וזה הוא שאמר משה 'כאשר ישא האומן את היונק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו כי יבכו עלי לאמר וגו', דכיון שהם בוכים על העתיד לא יספיק להם אלא אם יהיה מזומן לפניהם עד שיבואו לארץ, כי בכל מה שתתן להם יבכו לאמר תנה לנו על העתיד. וע"ז היתה התשובה מהקב"ה 'כי יתן להם עד אשר ימאסו בו'.

וזהו דאמר 'ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר וגו', דהיינו הזמינו עצמכם שתחיו למחר כי תדאגו על אכילת מחר, וזהו תמיהת משה 'הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו' אף אם ישחט ויאסף לכם דגי הים', כיון שאינם יודעים זמן שיהיו במדבר א"א להספיק על העתיד.

הרמב"ם (טומאת צרעת ט"ז י) כתב על ענין זה מזהיר בתורה ואומר 'השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך', הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות. הקובץ הערות תמה כי הרי בעיקרי הדת כתב הרמב"ם שעיקר אחד שכל דברי נביאים אמת, ועוד עיקר שנבואת משה רבינו היתה למעלה מנבואת כל הנביאים, ולפ"ז האומר כי נבואת משה שוה לנבואת כל הנביאים הרי זה כופר באחד מעיקרי הדת ודינו כמומר לכל התורה, וא"כ איך אפשר ללמוד ק"ו ממרים לענין איסור לשון הרע, וגם איך אפשר לומר על מרים הנביאה שיצתה מכלל ישראל ח"ו.

ומיישב שהעיקר הזה למדנו מפרשת מרים שאמר להן הקב"ה לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות אבל בשעה שדיברה מרים עדיין לא נאמרה הפרשה ההיא ולא נודע עדיין העיקר הזה ודיבורה אז לא היה בו כפירה בעיקרי הדת אלא לשון הרע שמיעטה דרגת משה, ושפיר ילפינן משם ק"ו, אבל עכשיו אם יאמר אדם כמו שאמרה מרים הרי זה כופר באחר מעיקרי הדת.